

ΘΑ ΚΑΤΑΣΤΡΑΦΩ ΑΛΛΑ
ΘΑ ΣΩΣΩ ΤΗΝ ΡΩΣΣΙΑ

Τὸ βάρος τῆς εὐθύνης ποὺ ἐπωμίσθηκε ὁ Νικόλαος στὰ πλαίσια τοῦ πολέμου αὐτοῦ ἦταν τεράστιο. Ὡστόσο, ἐπέδειξε μεγάλη σταθερότητα καὶ ἀποφασιστικότητα σὲ ὅλες του τὶς ἐνέργειες. Εἶχε παραδώσει ὀλόκληρη τὴν ὑπαρξή του, ψυχὴ καὶ σῶμα, στὸ νὰ ὀδηγήσει τὴν Ρωσσία στὴν νίκη. Μία ἀόρατη ἐσωτερικὴ δύναμη φαινόταν νὰ πηγάζει ἀπὸ μέσα του, ἡ ὁποία ἦταν τόσο ἔκδηλη καὶ ἐπιβλητικὴ, ὥστε ὁ καθένας ποὺ ἐρχόταν σὲ ἐπαφὴ μαζί του τὴν περίοδο ἐκείνη τὴν ἔνοιωθε ἔντονα. Ἐπιπλέον, τὰ γεγονότα αὐτὰ τὸν ἔφεραν πιὸ κοντὰ στὸν λαό του ἀπὸ ποτέ. Ὀλόκληρο τὸ ἔθνος ἔδειχνε σὲ κάθε εὐκαιρία πόσο πολὺ ἐκτίμησε τὴν ἀξιοπρεπῆ καὶ σταθερὴ του τοποθέτηση στὸ παγκόσμιο σκηνικό. Σύσσωμη ἡ Ρωσσία βρισκόταν στὸ πλευρό του καὶ τὰ πολιτικὰ πάθη ἔμοιαζαν νὰ ἀποτελοῦν ἤδη ξεχασμένο παρελθόν.

Ὁ Νικόλαος δὲν παρακολουθοῦσε τὴν ἐξέλιξη τοῦ πολέμου ἀπὸ τὴν βασιλικὴ του καθέδρα. Βρισκόταν σὲ διαρκεῖς περιοδεῖες στὸ Κεντρικὸ Στρατηγεῖο, στὸ ἀπέραντο ἀνατολικὸ μέτωπο, στὸ ἐσωτερικὸ τῆς χώρας, στὰ στρατιωτικὰ νοσοκομεῖα, στὰ ἐργοστάσια καὶ γενικὰ σὲ κάθε τομέα ὁ ὁποῖος συνέβαλλε στὸν κοινὸ ἐθνικὸ σκοπό. Δυστυχῶς, οἱ πρῶτοι ἕξι μῆνες τοῦ πολέμου δὲν εἶχαν τὴν ἀναμενόμενη ἐξέλιξη γιὰ τὴν Ρωσσία καὶ τοὺς συμμάχους της, τὴν Ἀγγλία καὶ τὴν Γαλλία. Ἡ πεποίθηση ὅτι ὁ πόλεμος θὰ ἦταν σύντομος καὶ ἡ νίκη τῶν συμμάχων συντριπτικὴ γρήγορα διαψεύσθηκε. Ὅλα τώρα ἔδειχναν ὅτι οἱ μάχες θὰ κρατοῦσαν γιὰ πολὺ χρόνο καὶ τὰ ἀποτελέσματά τους θὰ ἦταν ἀναπόφευκτα θλιβερά καὶ γιὰ τὶς δύο ἀντιμαχόμενες πλευρές.

Κάποιες ἀρχικὲς ἐπιτυχίες τῆς Ρωσσίας τὶς διαδέχθηκαν φοβερὲς ἤττες. Ἀπὸ τὸν Φεβρουάριο μέχρι τὸν Ὀκτώβριο τοῦ

1915, ό ρωσικός στρατός βρισκόταν σέ συνεχή όπισθοχώρηση. Ό έχθρός άρχισε πιά νά εισβάλη στην ρωσική γη. Η εξέλιξη αυτή συγκλόνησε τόν Νικόλαο, καθώς ήταν τελείως άπροσδόκητη. Η κακή ήγετική διαχείριση και οι άνεπαρκείς συγκοινωνίες προκάλεσαν τεράστια προβλήματα έφοδιασμού του μετώπου με τρόφιμα και πυρομαχικά. Τό μέγεθος τής τραγωδίας αυτής διαζωγραφίσθηκε στα δραματικά λόγια ένός στρατιώτη του πεζικού πρós τόν άξιωματικό του: «Ξέρετε, κύριε, δέν έχουμε άλλα όπλα έκτός από τά στήθη τών στρατιωτών. Αυτό, κύριε, δέν είναι πόλεμος, είναι σφαγή!». Ό Νικόλαος τόν Ίούνιο έπαυσε τόν ύπουργό Πολέμου στρατηγό Σουχομλίνοφ, ό όποιος άποδείχθηκε πέραν πάσης άμφιβολίας ύπεύθυνος για έγκληματική άμέλεια στο έργο του άνεφοδιασμού τών στρατευμάτων. Άργότερα, μετά την επανάσταση, ό Σουχομλίνοφ δραπέτευσε στην Γερμανία, όπου τό 1924 εξέδωσε τά *Άπομνημονεύματά του*, τά όποια αφιέρωσε στον Γερμανό κάιζερ Βίλχελμ!

Οί συνεχείς ήττες τής Ρωσίας, σέ συνδυασμό με την έσωτερική οικονομική κρίση που άρχισε νά παίρνη διαστάσεις, έδωσαν τό έναυσμα για νέες σημαντικές πολιτικές άναταραχές. Τότε άκριβώς, ό Νικόλαος πήρε την μεγάλη άπόφαση νά θέση τόν έαυτό του έπικεφαλής τών στρατευμάτων τής χώρας του. Αυτό έξάλλου ήταν και ή άρχική του έπιθυμία, ήδη από την έναρξη του πολέμου, ή όποία όμως προσέκρουσε στην αντίδραση τών ύπουργών του, όπως είχε συμβεί και κατά την περίοδο του Ρωσοϊαπωνικού πολέμου. Όστόσο, τώρα που οί Γερμανοί είχαν άρχισι νά εισβάλουν στα ρωσικά χώματα, ό Νικόλαος τό θεωρούσε έγκλημα νά παραμένη μακριά από τό μέτωπο, όπου δίνονταν οί μάχες για την υπεράσπιση τής πατρίδας του.

Ό πατριωτισμός του αυτοκράτορα ήταν ένα από τά πιό συγκινητικά κεφάλαια τής προσωπικής του ιστορίας. Όταν

πολύ σύντομα θὰ τὸν ὑποχρέωναν νὰ παραιτηθῆ ἀπὸ τὸν θρόνο, θὰ ἔλεγε χαρακτηριστικά: «Τὸ μόνο ποὺ σκέφτομαι εἶναι ὅτι τώρα ποὺ δὲν εἶμαι πλέον αὐτοκράτορας δὲν μὲ ἀφήνουν οὔτε κἂν νὰ πολεμήσω γιὰ τὴν πατρίδα μου». Αὐτὸς ἦταν ὁ Νικόλαος. Ὁ ἄνθρωπος ποὺ ἀγάπησε τὸν λαὸ καὶ τὴν πατρίδα του περισσότερο ἀπὸ τὸν ἴδιο τὸν ἑαυτό του. Καὶ ἡ ἀγάπη αὐτὴ ἦταν ἀποτέλεσμα τοῦ θείου μυστηρίου ποὺ τὸν ἔδωσε πνευματικὰ μὲ τοὺς ὑπηκόους του κατὰ τὴν ἡμέρα τῆς χρίσης καὶ τῆς στέψης του ὡς πατέρα καὶ προστάτη τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς Ὁρθοδοξίας.

Ἔτσι, στὶς πιὸ τραγικὲς καὶ κρίσιμες ὥρες γιὰ ὀλόκληρη τὴν ἱστορία τῆς Ρωσσίας, ὁ Νικόλαος ἀντὶ νὰ ψάξῃ εὐθύνες ἀλλοῦ καὶ νὰ προσπαθῆσῃ νὰ διατηρήσῃ τὰ χέρια του καθαρὰ ἀπὸ τὸ αἷμα τοῦ στρατοῦ, κινήθηκε τελείως ἀντίθετα. Ἀναλαμβάνοντας ὡς ἐπικεφαλῆς τῶν στρατευμάτων, οὐσιαστικὰ ἀναλάμβανε ἐξ ὀλοκλήρου τὴν εὐθύνη γιὰ τὰ ἀποτελέσματα ἐνὸς πολέμου ποὺ ἦταν σχεδὸν ἤδη χαμένος. Σύσσωμη ἡ κυβέρνησις θεωροῦσε ὅτι μὲ τὴν κίνηση αὐτὴν ὁ Νικόλαος ἔθετε τὸν ἑαυτό του στὸν μεγαλύτερο κίνδυνο, δίνοντας στοὺς ἐχθροὺς του τὴν δυνατότητα νὰ τοῦ ἐπιφορτώσουν ἀκέραια τὴν εὐθύνη γιὰ τὶς ἤδη φοβερὲς ἀποτυχίες. Ὄταν ὁ πρόεδρος τῆς Δούμας θέλησε νὰ προβάλλῃ στὸν Νικόλαο τὸ ἐνδεχόμενο τῆς προσωπικῆς του καταστροφῆς σὲ περίπτωσι ἀποτυχίας τοῦ ἐγχειρήματος ποὺ ἀναλάμβανε, ὁ αὐτοκράτορας ἀπάντησε: «Θὰ καταστραφῶ, ἀλλὰ θὰ σώσω τὴν Ρωσσία».

Στὶς 4 Σεπτεμβρίου, ἀγνοώντας ὅλες τὶς ἀντίθετες γνώμες τῶν ὑπουργῶν καὶ τοῦ περιβάλλοντός του, ὁ Νικόλαος ἀναχώρησε γιὰ τὸ Κεντρικὸ Ἀρχηγεῖο στὸ Μογκίλεφ. Λίγες ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρησή του, στὶς 9 Αὐγούστου, ἔγραφε στὸ ἡμερολόγιό του: «Πήγαμε στὴν Λειτουργία στὶς 9 ἡ ὥρα στὸν κάτω ναὸ καὶ μεταλάβαμε τῶν ἀχράντων μυστηρίων.

Ὁ Νικόλαος με
τὸν Ἀλεξέγιεφ στὸ
Κεντρικὸ Ἀρχηγεῖο.

Αὐτὸ εἶναι τεράστια παρηγοριὰ στὶς δύσκολες αὐτὲς ἡμέρες». Ἐγραψε στὸ ἡμερολόγιο τὴν ἡμέρα τῆς ἀναχώρησής του: «Ὁ Θεὸς νὰ εὐλογήσῃ τὸ ταξίδι καὶ τὴν ἀπόφασή μου».

Στὶς 5 Σεπτεμβρίου, ὁ Νικόλαος ἀναλαμβάνοντας ἐπίσημα τὴν θέση τοῦ ἀρχιστρατήγου τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ, ἀνακοίνωνε μὲ σχετικὸ διάταγμα στὰ στρατεύματά του: «Μὲ ἀκλόνητη πίστη στὸ ἔλεος τοῦ Θεοῦ καὶ σταθερὴ βεβαιότητα γιὰ τὴν τελικὴ νίκη, θὰ ἐκπληρώσουμε τὸ ἱερό μας καθῆκον ὑπερασπιζόμενοι τὴν γῆ τῶν πατέρων μας μέχρι τέλους, καὶ δὲν πρόκειται ποτὲ νὰ ἀφήσουμε τὴν ρωσικὴ γῆ νὰ ἀτιμασθῇ».

Στὸ πλευρό του ὁ Νικόλαος διόρισε τὸν στρατηγὸ Ἀλεξέγιεφ, ἕναν ἀξιόλογο στρατιωτικὸ ὁ ὁποῖος ἐπέδειξε ἤδη μεγάλες ἱκανότητες κατὰ τὴν διάρκεια τοῦ πολέμου. Ὁ Νικόλαος ἔδωσε στὸν Ἀλεξέγιεφ πλήρη ἐλευθερία δραστηριότητας, ἀναλαμβάνοντας ὁ ἴδιος προσωπικὰ πλήρως τὴν εὐθύνη γιὰ ὅλες του τὶς ἀποφάσεις καὶ ἐνέργειες. Τὸ βᾶρος τῆς εὐθύνης καὶ τῶν δύο ἀνδρῶν, κατὰ τὴν κρίσιμη αὐτὴν περίοδο τῆς γενικῆς

προέλασης τῶν γερμανικῶν στρατευμάτων, ἦταν ἀνυπολόγιστο. Τὸ θαῦμα ὅμως δὲν ἄργησε νὰ ἔλθῃ. Οἱ στρατιωτικὲς ἱκανότητες τοῦ Ἀλεξέγιεφ καὶ ὁ ἐνθουσιασμός ποῦ ἐπέφερε ἡ παρουσία τοῦ Νικολάου στὸ μέτωπο τόνωσαν τὸ ἠθικὸ τῶν στρατευμάτων καὶ ὁ ἥρωισμός τους ἔφθασε στὸ ἀπόγειό του.

Σὲ πρωτοφανὲς σύντομο χρονικὸ διάστημα, σὲ λιγότερο ἀπὸ ἓνα μῆνα, ἄλλαξε τελείως ἡ κατάσταση. Ἀνακόπηκε ἡ προέλαση τοῦ ἐχθροῦ, σταθεροποιήθηκε ἡ γραμμὴ τοῦ μετώπου καὶ ἀκολούθησαν σημαντικὲς ἐπιτυχίες κατὰ τῆς Αὐστρίας. Ὅλα αὐτὰ ἔγιναν ἤδη ἀπὸ τὶς ἀρχὲς τοῦ Ὀκτωβρίου, σφραγίζοντας τὸ τέλος τῆς ρωσικῆς ὀπισθοχώρησης ποῦ εἶχε ἀρχίσει ἀπὸ τὸν Μάιο. Ἀργότερα, στὶς 4 Ἰουνίου τοῦ 1916, πραγματοποιήθηκε ἡ Ἐπίθεση Μπρουσίλοφ τῶν ρωσικῶν στρατευμάτων, ἡ ὁποία ἀποτελέσει τὴν μεγαλύτερη ἐπιτυχία τῆς Ρωσσίας στὸν Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο καὶ μίᾶ ἀπὸ τὶς φοβερώτερες στρατιωτικὲς ἐπιχειρήσεις τῆς ἱστορίας. Ἐν ὄψει τῆς ἔναρξης τῆς μεγάλης αὐτῆς ἐπιχείρησης, ὁ Νικόλαος ἔδωσε ἐντολὴ νὰ μεταφερθῇ ἀπὸ τὸ Κρεμλίνο τῆς Μόσχας στὸ Κεντρικὸ Ἀρχηγεῖο, στὸ Μογκίλεφ, ἡ θαυματουργὸς εἰκόνα τῆς Παναγίας τοῦ Βλαντίμιρ. Ἡ εἰκόνα ἔφθασε ἄμεσα, γιὰ νὰ εὐλογῆσῃ τὴν ἔκβαση τῆς μεγάλης αὐτῆς ἐπίθεσης. Ὅπως ἔγραφε ὁ Νικόλαος στὴν Τατιάνα: «Σήμερα ἔφθασε ἡ θαυματουργὸς εἰκόνα τῆς Παναγίας τοῦ Βλαντίμιρ ἀπὸ τὴν Μόσχα, καὶ θὰ τὴν μεταφέρουν ἐπίσημα στὸν ναὸ μας μὲ μιὰ πομπὴ ποῦ θὰ κρατήσῃ πέντε ὥρες».

Ἡ ἐπιχείρηση Μπρουσίλοφ, ἡ ὁποία διήρκεσε μέχρι τὸν Σεπτέμβριο τοῦ 1916, πετυχαίνοντας τὴν διάσπαση τῆς ἀμυντικῆς γραμμῆς τῶν Αὐστρογερμανῶν, ἀνάγκασε τὶς Κεντρικὲς Δυνάμεις νὰ μεταφέρουν στὸ ρωσικὸ μέτωπο δύο μεραρχίες ἀπὸ τὴν Γαλλία καὶ ἄλλες ἕξι ἀπὸ τὴν Ἰταλία. Αὐτὸ εἶχε ὡς ἀποτέλεσμα τὴν ἀποφυγὴ τῆς ἐπικείμενης ἥττας τῶν

Ἰταλῶν, τὴν ἀλλαγὴ τῶν ἰσοζυγίων στὴν φοβερὴ γαλλικὴ μάχη τοῦ Βερντέν καὶ τὴν εἴσοδο τῆς Ρουμανίας στὸν πόλεμο στὸ πλάι τῶν Συμμαχικῶν Δυνάμεων. Οἱ ἐξελίξεις αὐτὲς ἐπέδρασαν σημαντικὰ στὴν τελικὴ ἔκβαση τοῦ πολέμου ὑπὲρ τῶν Συμμάχων.

Ἡ ἀλήθεια ἦταν ξεκάθαρη: ὁ Νικόλαος εἶχε τὴν εὐλογία τοῦ Θεοῦ μαζί του. Ἡ πίστη του στὸν Θεὸ καὶ ἡ ἀγάπη γιὰ τὸν λαό του ἀποδείχθηκαν ὄπλα ἀκαταμάχητα, τὰ ὁποῖα συνέτριψαν τοὺς ἐχθρούς του, γεγονὸς ποὺ μαρτυρεῖ ἡ ἴδια ἡ ἱστορία.

Στὸ ἡμερολόγιο τοῦ ἀρχιστρατήγου σὲρ Τζὸν Χάνμπερου-Οὐίλλιαμς, ἐπικεφαλῆς τῆς βρετανικῆς στρατιωτικῆς ἀντιπροσωπείας στὸ Κεντρικὸ Ἄρχηγεῖο τῆς Ρωσσίας, καταγράφεται πλῆθος ἀναφορῶν γιὰ τὶς ἡγετικὲς ἰκανότητες καὶ τὴν ἄρτια προσωπικότητα τοῦ Νικολάου. Στις 14 Ἰανουαρίου τοῦ 1916, ἔγραφε σχετικὰ μὲ τὸ μεγάλο πρόβλημα ἀνεφοδιασμοῦ τῶν ρωσικῶν στρατευμάτων: «Εἶχα μιὰ μακρὰ συζήτηση μὲ τὸν [στρατηγὸ] Ἀλεξέγιεφ καὶ τὸν ναύαρχο Ρούσιν σχετικὰ μὲ τὸ θέμα τῶν πυρομαχικῶν, στὸ ὁποῖο φαίνεται νὰ ὑπάρχει κάποια βελτίωση, ἀναμφίβολα λόγω τῆς ἐνεργητικότητος μὲ τὴν ὁποία διαχειρίζεται ὁ αὐτοκράτορας τὸ σημαντικὸ αὐτὸ πρόβλημα».

Γιὰ τὴν πιστὴ προσήλωσή του στὸν σκοπὸ τῶν Συμμάχων καὶ τὸν πατριωτισμὸ τοῦ Νικολάου, στις 14 Νοεμβρίου τοῦ 1915, ὁ Χάνμπερου ἀναφέρει τὸ ἐξῆς βαρυσήμαντο περιστατικό: «[Ὁ κόμης Φρέντερικς] μοῦ εἶπε ὅτι ἔλαβε μήνυμα ἀπὸ τὸν κόμη Ἕλενμπουργκ, τὸν ἀρχιθαλαμηπόλο τῶν Πρωσικῶν Ἀνακτόρων, τὸ ὁποῖο ἀνέφερε ὅτι ὁ κáιζερ [Βίλχελμ Β΄] ἐπιθυμοῦσε νὰ βρῆ κάποιο τρόπο προκειμένου νὰ ἀποκαταστήσῃ τὴν παλιὰ φιλία του μὲ τὸν Ρῶσσο αὐτοκράτορα. Θεωροῦσε λυπηρὸ τὸ ὅτι βρίσκονταν σὲ πόλεμο μεταξύ τους κ.λπ. Στὴν πραγματικότητα, ὅμως, [ὁ κáιζερ] προσπαθοῦσε νὰ προτρέψῃ

τὴν Ρωσσία νὰ συνάψη εἰρήνη μὲ τὴν Γερμανία. Τὸ μήνυμα δόθηκε στὸν αὐτοκράτορα [Νικόλαο], ὁ ὁποῖος εἶπε ὅτι τὸ γράμμα ἔπρεπε νὰ ριχθῆ στὴν φωτιά καὶ ὅτι παρόμοια ἄλλα γράμματα ἔπρεπε νὰ τύχουν τῆς ἴδιας μεταχείρισης. “Αὐτὴ εἶναι ἡ ἀπάντησή μου πρὸς ὁποιαδήποτε ἄλλη παρόμοια ἐπιστολὴ ἀπὸ τὸν Κάιζερ”, εἶπε ὁ αὐτοκράτορας [Νικόλαος].

Ὡς πρὸς τὸν χαρακτήρα τοῦ Νικολάου, ὁ Βρετανὸς ἀρχιστράτηγος κατέγραψε τὰ ἑξῆς: «17 Μαρτίου, 1916: Ὑστερα ἀπὸ ἀπουσία κάποιου χρονικοῦ διαστήματος, ὁ αὐτοκράτορας ἐπέστρεψε χθὲς στὸ Κεντρικὸ Ἀρχηγεῖο. Εἶναι πάντοτε τόσο πρόσχαρος καὶ εὐδιάθετος, ὥστε κανεὶς δὲν μπορεῖ παρὰ μόνο νὰ εἶναι χαρούμενος μὲ τὴν παρουσία του. Εἶναι θαυμάσιο χαρακτηριστικὸ γνῶρισμα γιὰ κάποιον ἄνθρωπο ποὺ ἔχει τέτοιες μέριμνες καὶ ἀνησυχίες στὸ μυαλό του. Εἶμαι βέβαιος ὅτι ἀποτελεῖ μεγάλη ἔμπνευση γιὰ τοὺς ἄλλους». Μὲ κάποιον, ὅμως, παράπονο σχολιάζει σὲ ἄλλο σημεῖο: «Εἶναι τόσο ἰκανός. Ἄν μόνο εἶχε καλὴ ὑποστήριξη...».

Ἡ ἀπόφαση τοῦ Νικολάου νὰ ἀναλάβῃ τὴν ἀρχηγία τῶν στρατευμάτων του βρῆκε ἀπόλυτα σύμφωνη τὴν Ἀλεξάνδρα. Τὰ κορίτσια, ἤδη σὲ ἀρκετὰ ὥριμη ἡλικία, καταλάβαιναν ἐπίσης τὴν ἀναγκαιότητα καὶ τὴν σοβαρότητα τῆς ἀπόφασης τοῦ πατέρα τους. Ὡστόσο, ὁ χωρισμὸς τόσο τῆς Ἀλεξάνδρας ὅσο καὶ τῶν παιδιῶν ἀπὸ τὸν πατέρα τους ἦταν ἀρκετὰ δύσκολος. Λίγες ἡμέρες πρὶν ἀπὸ τὴν ἀναχώρηση τοῦ Νικολάου, στὶς 15 Αὐγούστου τοῦ 1915, ἔγραφε ἡ Τατιάνα σὲ σημείωμα πρὸς τὴν μητέρα της: «Μαμά, ἀγαπημένε μου ἄγγελε, Προσεύχομαι ἀδιάλειπτα καὶ γιὰ τοὺς δυὸ σας, ἀγαπημένοι μου, ὥστε ὁ Θεὸς νὰ σᾶς βοηθήσῃ κατὰ τὶς φοβερὲς αὐτὲς ὥρες. Πραγματικά, δὲν μπορῶ νὰ σᾶς περιγράψω πόσο τρομερὰ λυπᾶμαι γιὰ σᾶς, ἀγαπημένοι μου. Λυπᾶμαι τόσο πολὺ ποὺ δὲν μπορῶ

νὰ σᾶς βοηθήσω ἢ νὰ σᾶς φανῶ χρήσιμη μὲ κάποιον τρόπο. Τέτοιες στιγμὲς λυπᾶμαι πού δὲν εἶμαι ἄνδρας. Ὁ Θεὸς νὰ σὲ εὐλογῇ, ἀγαπημένη μου. Φιλῶ ἐσένα καὶ τὸν μπαμπὰ πολλές φορές. Ἡ στοργικὴ καὶ ἀφοσιωμένη σας κόρη, Τατιάνα».

Ἡ Ἀναστασία, στὸ ἀποχαιρετιστήριό γράμμα πρὸς τὸν πατέρα της, στὶς 22 Αὐγούστου τοῦ 1915, σημειώνει: «Ἀγαπημένε καὶ γλυκὲ μου μπαμπά, Σοῦ εὐχομαί κάθε καλό, ὅλα τὰ ἀγαθὰ καὶ χαρμόсуна, καὶ νὰ εἶσαι ὑγιῆς καὶ εὐτυχισμένος πρὸς χαρὰ ὄλων. Θὰ προσευχόμαστε ὅλοι ἐδῶ γιὰ σένα, ὥστε νὰ μπορῆς νὰ ἀντέξῃς σὲ ὅλα μὲ μεγαλύτερη εὐκολία. Σοῦ εὐχομαί νὰ εἶσαι καλά, μὴν κουράζῃς τὸν ἑαυτό σου. Ὁ Θεὸς θὰ βοηθήσῃ. Κοιμήσου ἤσυχα. Εἶθε νὰ σὲ φυλάῃ ὁ Θεός».

Τὰ ζεστὰ λόγια καὶ οἱ εὐχὲς τῆς Ἀναστασίας δείχνουν ὅτι εἶχε βαθειὰ συναίσθηση τῆς ἀποστολῆς τοῦ πατέρα της. Γνώριζε ὅμως καὶ κάτι ἄλλο. Γνώριζε ὅτι ὁ πατέρας της, μέσα στὸ ἀσήκωτο βάρος τῶν εὐθυνῶν καὶ τοῦ δράματος τοῦ πολέμου, εἶχε ἀνάγκη νὰ ξεκουράζεται κάπου κάπου, ἔστω καὶ γιὰ λίγες μόνο στιγμὲς. Ἔτσι, στὰ γράμματά της τὴν περίοδο ἐκείνη φρόντιζε νὰ γράφῃ καὶ λίγες «ψυχαγωγικὲς» γραμμὲς στὸν πατέρα της, ὅπως αὐτές: «Ἡ Ὀρτίπο καὶ ὁ Τζού [τὰ σκυλάκια τῆς οἰκογένειας] μὲ παρακάλεσαν νὰ σοῦ στείλω τοὺς χαιρετισμούς τους καὶ νὰ σοῦ πῶ ὅτι σὲ πεθυμοῦν!», «μόλις τώρα φταρνίσθηκα, γι' αὐτὸ πές μου “μὲ τίς ὑγιεῖς σου”. Εὐχαριστῶ, σοῦ εἶμαι εὐγνώμων!». Παρόμοια ἀστεῖα ἔγραφε καὶ ἡ Μαρία στὸν πατέρα της: «Θὰ σταματήσω ἐδῶ τὸ γράψιμο, διαφορετικὰ διαβάζοντας πάνω σ' αὐτὸ τὸ κόκκινο χαρτί [πού βρῆκα γιὰ νὰ σοῦ γράψω], θὰ ἀρχίσουν νὰ πονοῦν τὰ αὐτοκρατορικά σου μάτια!».

Ὁ Ἀλέξιος, ἔνδεκα πλέον χρονῶν, στὰ 1915, μετὰ τὴν ἀνάληψη τῶν νέων καθηκόντων τοῦ πατέρα του καὶ τίς συνεχεῖς μακρόχρονες ἀπουσίες του ἀπὸ τὸ σπίτι, κατάλαβε ὅτι

ὁ ἄντρας τοῦ σπιτιοῦ ἦταν πλέον ὁ ἴδιος. Πράγματι, ὅπως οἱ ἀδελφές του, ἔτσι καὶ αὐτὸς ἀναγκάσθηκε ἀπὸ τὶς συνθήκες τῆς ζωῆς του νὰ ὠριμάσῃ γρήγορα. Ἔτσι, ἀνέλαβε νὰ φροντίζῃ τὴν μητέρα του ὅσο καλύτερα μποροῦσε. Στὴν ἐκκλησία καὶ σὲ κάθε κοινωνικὴ τῆς ὑποχρέωση βρισκόταν πάντοτε δίπλα τῆς καὶ φρόντιζε νὰ τῆς ἐτοιμάζῃ τὴν θέση ποῦ θὰ καθόταν καὶ στὴν συνέχεια τὴν βοηθοῦσε νὰ σηκωθῇ. Ἐπίσης, ὅταν προσκυνοῦσε μὲ γονυκλισίες, ὁ Ἀλέξιος τὴν κρατοῦσε καὶ τὴν βοηθοῦσε νὰ σκύψῃ μέχρι κάτω καὶ ἔπειτα νὰ ἀνασηκωθῇ. Τὸ θαυμαστὸ ἦταν ὅτι ὅλες του οἱ κινήσεις καὶ ἡ ὅλη συμπεριφορά του ἦταν πανομοιότυπη μὲ αὐτὴν τοῦ αὐτοκράτορα. Τὸ παράδειγμα τοῦ πατέρα του εἶχε ἤδη χαραχθῆ μέσα του βαθειά. Σύντομα, ὁ μικρὸς Ἀλέξιος θὰ λάμβανε ἄλλη μία σημαντικὴ ἐμπειρία στὴν ζωὴ του.

Ὁ Νικόλαος ποτὲ δὲν ξεχνοῦσε τὶς φοβερὲς δυσκολίες ποῦ συνάντησε ὅταν ἀνέλαβε τὴν ἐξουσία. Ὅχι μόνον δὲν τὶς ξεχνοῦσε, ἀλλὰ εἶχαν τραυματίσει βαθειὰ τὴν ἀγαθὴ του ψυχὴ. Ἐχοντας λοιπὸν πικρὴ πεῖρα ἀπὸ τὴν ἀμέλεια τοῦ πατέρα του στὸ σημεῖο αὐτό, κάτι τὸ ὁποῖο ἔγινε αἰτία νὰ περάσῃ διὰ πυρὸς καὶ σιδήρου μέχρι νὰ προσαρμοσθῇ στὶς ἀπαιτήσεις τῆς θέσης του, θέλησε νὰ ἀποφύγῃ τὸ ἴδιο λάθος μὲ τὸν Ἀλέξιο. Ἔτσι, ἀποφάσισε νὰ πάρῃ μαζί του τὸν Ἀλέξιο στὸ Κεντρικὸ Ἀρχηγεῖο, γιὰ νὰ τὸν μύσῃ στὰ καθήκοντα καὶ τὴν πραγματικότητά τοῦ ρόλου του ὡς μελλοντικοῦ αὐτοκράτορα τῆς Ρωσσίας.

Αὐτὸ ἀποτέλεσε φοβερὸ πλήγμα γιὰ τὴν Ἀλεξάνδρα, ἡ ὁποία ποτὲ δὲν ἀποχωρίσθηκε τὸν Ἀλέξιο γιὰ περισσότερο ἀπὸ μερικὲς μόνον ὥρες. Ὅταν ἦταν μακριὰ του βρισκόταν διαρκῶς σὲ κατάσταση ἔντονης ἀγωνίας, νοιώθοντας τὴν δαμόκλειο σπάθη νὰ κρέμεται πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι τοῦ παιδιοῦ τῆς. Ὡστόσο, προέβη καὶ σὲ αὐτὴν ἀκόμη τὴν μεγαλύ-

τερη θυσία τῆς ζωῆς της γιὰ τὴν ἀγάπη τῆς πατρίδας καὶ τοῦ συζύγου της. Πίστευε, καὶ ἀποδείχθηκε ὀρθή, ὅτι ἡ παρουσία τοῦ τσάρεβιτς στὸ μέτωπο θὰ ἀναζωογονοῦσε τὸ ἠθικὸ τῶν στρατιωτῶν. Ἔτσι, στὶς 14 Ὀκτωβρίου τοῦ 1915, ὁ Νικόλαος πῆρε τὸν Ἀλέξιο μαζί του στὸ Μογκίλεφ, μὲ συνοδὸ τὸν καθηγητὴ του, καὶ οἰκογενειακὸ πλέον φίλο τῶν αὐτοκρατόρων, Πιερ Ζιλιάρ.

Μαζί ἄρχισαν τὴ γενικὴ ἐπιθεώρηση τοῦ ἀπέραντου ἀνατολικοῦ μετώπου. Ἦταν ἡ πρώτη φορὰ ποὺ καὶ ὁ ἴδιος ὁ τσάρος ἐρχόταν σὲ ἄμεση ἐπαφὴ μὲ τὰ στρατεύματα ποὺ ἔδιναν τὶς μεγάλες μάχες. Ὁ ἐνθουσιασμὸς τῶν στρατευμάτων ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ τσάρου ἦταν ἀπερίγραπτος. Μετὰ τὶς ἐπίσημες ὑποδοχές, ὁ Νικόλαος ἀναμειγνυόταν μὲ τοὺς ἄνδρες συζητώντας μαζί τους σὲ προσωπικὸ ἐπίπεδο, ρωτώντας τους γιὰ τὶς ἐμπειρίες τους καὶ γιὰ τὴν δράση τους. Ὁ Ἀλέξιος διαρκῶς στεκόταν δίπλα ἀπὸ τὸν πατέρα του, προσπαθώντας νὰ μὴν χάσει οὔτε μία λέξη ἀπὸ τὶς διηγήσεις τῶν στρατιωτῶν, ποὺ εἶχαν τόσες φορὲς συναντήσῃ τὸν θάνατο κατὰ πρόσωπο. Οἱ στρατιῶτες, μὲ τὴν σειρὰ τους, ἔμειναν ἐντυπωσιασμένοι ἀπὸ τὴν παρουσία τοῦ τσάρεβιτς, ὁ ὁποῖος ἦταν ἀσυνήθιστα ψηλὸς γιὰ τὴν ἡλικία του, ἄψογα καλλιεργημένος καὶ ιδιαίτερα προσφιλὴς. Αὐτὸ ὅμως ποὺ ἔκανε περισσότερη ἐντύπωση σὲ ὅλους ἀνεξαιρέτως ἦταν τὸ ὅτι ὁ Ἀλέξιος φοροῦσε τὴν στολὴ ἑνὸς ἀπλοῦ στρατιώτη, χωρὶς καθόλου διακριτικά, γεγονόςς τὸ ὁποῖο δὲν τὸν καθιστοῦσε ἀνώτερο ἀπὸ κανένα μέλος τοῦ στρατοῦ. Ἡ ταπείνωση τοῦ Νικολάου καὶ τὸ ἦθος ποὺ εἶχε καλλιεργήσει στὰ παιδιά του συγκινοῦσε βαθειὰ ὅλα τὰ μέλη τοῦ στρατοῦ.

Κατὰ τὴν διάρκεια τῆς περιοδείας του κατὰ μῆκος τοῦ μετώπου, ὁ Νικόλαος ἐπισκεπτόταν καὶ τὰ νοσοκομεῖα μὲ τοὺς τραυματίες. Πλησίαζε τὸν κάθε τραυματία ξεχωριστὰ

Ο Νικόλαος στο νοσοκομείο στο Κίεβο. Δίπλα του, ή αδελφή του Όλγα Αλεξάντροβνα.

καί συνομιλοῦσε μαζί του πολὺ ζεστὰ καὶ πατρικά. Ἡ συγκίνηση τῶν τραυματισμένων στρατιωτῶν ἦταν ἀπερίγραπτη. Σὲ κάποια περίπτωση, ἓνας βαρεῖα τραυματισμένος στρατιώτης κοίταζε μὲ μεγάλη ἔκπληξη τὸν τσάρο. Ὅταν αὐτὸς τὸν πλησίασε καὶ ἔσκυψε κοντὰ του, ὁ στρατιώτης ἄπλωσε τὸ χέρι του νὰ τὸν ἀγγίξει, γιὰ νὰ βεβαιωθῆ ὅτι δὲν ὄνειρευόταν, ἀλλὰ ὅτι πράγματι μπροστὰ του στεκόταν ὁ ἀγαπημένος του αὐτοκράτορας καὶ ἀρχιστράτηγος.

Σὲ μία ἀπὸ τὶς ἐπισκέψεις του αὐτές, σὲ νοσοκομεῖο στὸ Κίεβο, ἔλαβε χώρα ἓνα πολὺ συγκινητικὸ περιστατικὸ, τὸ ὁποῖο ἀπέδειξε πόσο ἀνώτερος τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν ἦταν ὁ Νικόλαος. Τὸ περιστατικὸ διέσωσε ἡ ἀδελφή του μεγάλη δούκισσα Όλγα Αλεξάντροβνα, ἡ ὁποία ὑπηρετοῦσε ἐθελοντικὰ ὡς νοσηλεύτρια στὸ νοσοκομεῖο αὐτό: «Εἶχαμε ἓναν νεαρὸ τραυματία λιποτάκτη, καταδικασμένο ἀπὸ τὸ στρατοδικεῖο σὲ θάνατο. Τὸν φρουροῦσαν δύο στρατιῶτες. Ὅλοι

μας ἤμασταν προβληματισμένοι γι' αὐτόν – φαινόταν τόσο σεμνὸ παιδί. Ὁ ἰατρὸς μίλησε γιὰ τὴν περίπτωσή του στὸν Νικόλαο, ὁ ὁποῖος ἔσπευσε ἀμέσως σὲ ἐκεῖνο τὸ σημεῖο τῆς πτέρυγας. Τὸν ἀκολούθησα καὶ εἶδα ὅτι ὁ νεαρὸς εἶχε παγώσει ἀπὸ τὸν φόβο του. Ὁ Νικόλαος ἔβαλε τὸ χέρι του στὸν ὦμο του καὶ τὸν ρώτησε γιατί εἶχε λιποτακτήσει. Ὁ νεαρὸς ἀπάντησε τραυλίζοντας ὅτι εἶχε τρομοκρατηθῆ, διότι τοῦ σώθηκαν τὰ πυρομαχικὰ καὶ ἔτσι στράφηκε πίσω καὶ ἄρχισε νὰ τρέχη. Ὅλοι περιμέναμε κρατώντας τὴν ἀναπνοή μας. Ὁ Νικόλαος τοῦ εἶπε ὅτι ἦταν ἐλεύθερος. Τὴν ἐπόμενη στιγμή, ὁ νεαρὸς σύρθηκε ἀπὸ τὸ κρεβάτι του, ἔπεσε κάτω στὸ πάτωμα καὶ μὲ τὰ χέρια του τυλιγμένα στὰ πόδια τοῦ Νικολάου ἔκλαψε σὰν μικρὸ παιδί. Πιστεύω ὅτι ὅλοι μας δακρύσαμε. Κράτησα αὐτὴν τὴν ἀνάμνηση μέσα μου μὲ ἀγάπη ὅλα τὰ χρόνια ποὺ ἀκολούθησαν. Αὐτὴ ἦταν ἡ τελευταία φορὰ ποὺ εἶδα τὸν Νικόλαο».

Ὁ Νικόλαος θεωροῦσε τὸν ἑαυτό του τελείως ἴσο καὶ μὲ τὸν τελευταῖο ἀκόμη στρατιώτη ποὺ ἀγωνιζόταν γιὰ τὴν ὑπεράσπιση τῆς πατρίδας του. Ποτὲ δὲν λειτούργησε ὡς τσάρος ἀλλὰ ὡς ἕνας ἀπλός, ἀληθινὸς Ρῶσσοσ στρατιώτης. Ἐνα πρωινό, σὲ κάποιο στρατόπεδο, τοῦ ἔφεραν πρόγευμα. Ὅταν ὅμως ἀντιλήφθηκε πὼς ὑπῆρχαν στρατιῶτες οἱ ὁποῖοι δὲν εἶχαν ἀκόμη φάει τίποτα, ἀρνήθηκε νὰ φάη καὶ ὁ ἴδιος μέχρι νὰ βεβαιωθῆ ὅτι ὅλοι ἀνεξαιρέτως οἱ στρατιῶτες εἶχαν λάβει τὴν μερίδα τους.

Τὸ Κεντρικὸ Ἀρχηγεῖο κάποτε ἐπισκεπτόταν καὶ ἡ Ἀλεξάνδρα μὲ τὶς τέσσερις κόρες της. Σὲ αὐτὲς τὶς περιπτώσεις, ἡ οἰκογένεια συχνὰ ἐπισκεπτόταν μοναστήρια τῆς περιοχῆς. Ὁ κόμης Δημήτριος Σερεμέτεφ ἀναφέρει μιὰ πολὺ χαρακτηριστικὴ ἐπίσκεψη στὸ μοναστήρι τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, στὴν Σεβαστούπολη, ὅπου ἦταν παρὼν καὶ ὁ ἴδιος. Τὴν μονὴ αὐτὴν

εἶχε ἐπισκεφθῆ ὁ Νικόλαος μὲ τὴν οἰκογένειά του ἀρκετὲς φορές στὸ παρελθόν, διότι βρισκόταν σχετικὰ κοντὰ στὰ Ἀνάκτορα Λιβάντια, ὅπου ἡ οἰκογένεια ἀποσυρόταν κάθε καλοκαίρι. Αὐτὴν ὅμως τὴν φορά, δὲν εἰδοποίησαν τοὺς πατέρες γιὰ τὴν ἐπικείμενη ἐπίσκεψή τους. Ἡ χαρὰ γιὰ τὴν ἀπροσδόκητη παρουσία τῆς οἰκογένειας ἦταν ἐμφανῶς μεγάλη.

Διηγείται ὁ κόμης Σερεμέτεφ: «Μπήκαμε στὸν ναό, ὅπου ἄρχισε νὰ ψάλλεται παράκληση. Οἱ ἀρμονικὲς φωνές τῶν μοναχῶν ἀμέσως ἄλλαξαν τὴν διάθεσή μας: ἦταν σὰν νὰ εἶχαμε προσαράξει σὲ ἕναν εἰρηνικὸ κόλπο μετὰ ἀπὸ σφοδρὴ καταγίδα. Ὅλα ἦταν τόσο προσευχητικὰ καὶ ἤσυχα. Ξαφνικά, ἔξω ἀπὸ τὶς πόρτες τῆς ἐκκλησίας, οἱ ὁποῖες ἦταν πολὺ μικρές, ἀκούσθηκε ἕνας ἀσυνήθιστος θόρυβος, δυνατὲς φωνές καὶ μιὰ περίεργη ἀναταραχὴ. Ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ἔστρεψε τὸ κεφάλι του μὲ ἔκπληξη, ζάρωσε τὰ φρύδια του μὲ δυσἀρέσκεια καὶ μὲ ἔστειλε νὰ μάθω τί συνέβαινε καὶ ποιά ἦταν ἡ αἰτία γι' αὐτὴν τὴν ἀνεξήγητη ἐνόχληση. Βγῆκα ἔξω ἀπὸ τὸν ναὸ καὶ ἔμαθα τὸ ἐξῆς ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς ποὺ βρισκόνταν ἐκεῖ: πάνω στοὺς βραχῶδεις γκρεμοὺς, δεξιὰ καὶ ἀριστερὰ τῆς μονῆς, ζοῦσαν δύο μεγαλόσχημοι γέροντες, τοὺς ὁποῖους κανένας ἀπὸ τοὺς μοναχοὺς δὲν εἶχε δεῖ ποτέ. Γνώριζαν μόνο ὅτι ἦταν ζωντανοὶ ἀπὸ τὸ ὅτι ἔπαιρναν τὸ λίγο φαγητὸ ποὺ τοὺς ἄφηναν στὸ στενὸ μονοπάτι ἀνάμεσα στὰ βράχια.

»Ἐκείνη λοιπὸν τὴν ἡμέρα, οἱ μοναχοὶ τῆς μονῆς συγκλονίσθηκαν στὴ θέα τῶν δύο γερόντων ποὺ κατέβαιναν ἤσυχα ἀπὸ τὰ βράχια, φορώντας τὰ μοναχικὰ τους σχήματα. Οἱ γέροντες δὲν ἦταν δυνατὸν νὰ γνωρίζουν γιὰ τὴν ἐπίσκεψη τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος, διότι οὔτε ὁ ἡγούμενος οὔτε οἱ πατέρες οὔτε κανεὶς ἄλλος γνώριζε γι' αὐτὴν, ἡ ὁποία εἶχε ἀποφασισθῆ αὐθόρμητα τὴν τελευταία στιγμή. Αὐτὴ λοιπὸν ἦταν ἡ αἰτία τῆς ἀναταραχῆς ποὺ δημιουργήθηκε μεταξὺ τῶν μοναχῶν.

Ἀνέφερα στὴν Αὐτοῦ Μεγαλειότητα τί εἶχε συμβεῖ καὶ πρόσεξα ὅτι τοῦ ἔκανε ἐντύπωση τὸ γεγονός, ἀλλὰ δὲν εἶπε κάτι καὶ ἡ παράκληση συνεχίσθηκε.

»Ὅταν τέλειωσε ἡ ἀκολουθία, ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης καὶ ἡ αὐτοκράτειρα προσκύνησαν τὸν Σταυρό, συζήτησαν γιὰ λίγο μὲ τὸν ἡγούμενο καὶ μετὰ βγῆκαν στὴν αὐλὴ τῆς ἐκκλησίας. Ἐκεῖ, στὸ σημεῖο ὅπου κατέληγε ἡ ξύλινη σκάλα, στέκονταν οἱ δύο ἡλικιωμένοι γέροντες. Ὁ ἓνας εἶχε μακριὰ λευκὴ γενειάδα, ἐνῶ τὰ γένια τοῦ ἄλλου ἦταν κοντά. Ὅταν τοὺς πλησίασε ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης, ὑποκλίθηκαν καὶ οἱ δύο σιωπηλὰ βάζοντάς του ἔδαφιαία μετάνοια. Ἡ Αὐτοῦ Μεγαλειότης ἐνοιωσε ἐμφανῶς ντροπὴ, ἀλλὰ δὲν εἶπε τίποτα παρὰ μόνο ὑποκλίθηκε κι ἐκεῖνος εὐλαβικὰ πρὸς αὐτούς».

Ὁ κόμης Σερεμέτεφ, μετὰ τὰ φοβερὰ γεγονότα ποὺ ἀκολούθησαν στὴν Ρωσσία, κατέφυγε στὴν περιοχὴ αὐτὴν ὅπου ἔζησε γιὰ ἀρκετὰ χρόνια. Ἐγραφε στὰ Ἀπομνημονεύματά του: «Μετὰ ἀπὸ ὅλα αὐτὰ ποὺ συνέβησαν, ἀναρωτιέμαι: ἄραγε δὲν προεῖδαν οἱ μεγαλόσχημοι γέροντες μὲ τὰ νοερά τους μάτια τὰ πεπρωμένα τῆς Ρωσσίας καὶ τῆς βασιλικῆς οἰκογένειας; Μήπως δὲν ἦταν αὐτὸς ὁ λόγος ποὺ ὑποκλίθηκαν στὰ πόδια τῆς Αὐτοῦ Μεγαλειότητος, τοῦ αὐτοκράτορα Νικολάου Β΄, τοῦ μεγαλομάρτυρος τῆς ρωσικῆς γῆς;».

Κατὰ τὴν ἐπίσκεψη αὐτὴν στὴν Σεβαστούπολη, τὸ αὐτοκρατορικὸ ζευγος ἀντιστάθηκε στὸν πόθο του νὰ ἐπισκεφθῆ γιὰ λίγο τὰ ἀγαπημένα του Ἀνάκτορα Λιβάντια, παρ' ὅλο ποὺ οἱ ἰατροὶ τὸ εἶχαν εἰσηγηθεῖ στὴν Ἀλεξάνδρα γιὰ λόγους ὑγείας. Ἡ αὐτοκράτειρα εἶπε χαρακτηριστικὰ ὅτι «αὐτὸ θὰ ἦταν ὑπερβολικὴ ἀπόλαυση κατὰ τὴν περίοδο τοῦ πολέμου».

Ἡ περιοδεῖα τοῦ Νικολάου μὲ τὸν Ἀλέξιο στὸ εὐρὺ ἀνατολικὸ μέτωπο, ἀπὸ τὴν Βαλτικὴ μέχρι τὴν Μαύρη Θάλασσα,

όλοκληρώθηκε στις 26 Νοεμβρίου του 1915, όπότεν επέστρεψαν στο Κεντρικό Αρχηγείο στο Μογκίλεφ. Τό ταξίδι αυτό τής επιθεώρησης του μετώπου άποδείχθηκε μεγάλη έπιτυχία. Παντού ή παρουσία του τσάρου προκάλεσε μεγάλο ένθουσιασμό, όχι μόνο μεταξύ των στρατευμάτων αλλά και στους άγρότες, οί όποίοι συνωστίζονταν στους σταθμούς του τραίνου για νά δοϋν τόν αυτοκράτορα. Όσο για τόν ίδιο, ήταν τό ίδιο έντυπωσιασμένος από τήν έμπειρία του αυτήν, διότι είδε με τά μάτια του και βεβαιώθηκε για τόν πατριωτισμό και τήν γενναιότητα των στρατιωτών του και τήν πιστότητά τους στο ιερό τους καθήκον.

Στις 16 Δεκεμβρίου, ό Άλέξιος, μετά από ένα κρυολόγημα και έξαιτίας των επανειλημμένων φτερνισμάτων, άρχισε νά αίμορραγή από τήν μύτη, και ή αίμορραγία άποδείχθηκε άνεξέλεγκτη. Η θερμοκρασία του άρχισε νά άνεβαίνη επικίνδυνα και έμφάνισε έπεισόδια άπώλειας των αισθήσεών του, γεγονός τό όποίο επέβαλε τήν άμεση έπιστροφή του στο Τσάρσκογιε Σελό. Κατά τήν διάρκεια τής έπιστροφής, ή κατάστασή του επιδεινώθηκε τόσο πολύ, πού έμοιαζε ότι είχε φθάσει τό τέλος του. Όταν έφθασε στο Τσάρσκογιε Σελό, κλήθηκε άμέσως ό Ρασπούτιν, ό όποίος μόλις έφθασε στο παλάτι προσευχήθηκε και άγγιξε τό πρόσωπο του Άλεξίου. Σύντομα ή αίμορραγία σταμάτησε. Οί προσωπικοί ίατροί του παιδιού προσπάθησαν νά έξηγήσουν ότι ό κίνδυνος είχε ήδη άποσοβηθή νωρίτερα, αλλά ή Άλεξάνδρα ήταν πεπεισμένη ότι ή άνάρρωση ήταν και πάλι άποτέλεσμα των προσευχών του Ρασπούτιν. Παρά τήν βελτίωση τής κατάστασης του Άλεξίου, δέν ήταν δυνατή ή έπιστροφή του προς τό παρόν στο Μογκίλεφ, και έτσι ό Νικόλαος επέστρεψε μόνος στο Κεντρικό Αρχηγείο στις 25 Δεκεμβρίου.

Άπο τήν διαμονή τοῦ Ἀλεξίου στο Κεντρικό Ἀρχηγείο καί τήν περιοδεία στο μέτωπο.

Πάνω: Από επίσκεψη τών κοριτσιών στο Κεντρικό Αρχηγείο στο Μογκίλεφ.

Δεξιά: Από επίσκεψη τών κοριτσιών σε κάποιο χωριό κοντά στο Κεντρικό Αρχηγείο.

